

REFLEXIONS SOBRE A POETICA DE ROSALIA E CURROS

CONCEPCION DELGADO CORRAL

I.N.B. Betanzos

Rosalía en "Duas palabras da autora", espécie de prólogo de *Follas Novas*, explica a obra como resultado dun tempo e dunhas circunstancias que comprenden o seu desterro en Castela. O libro, segundo Rosalía, trataria do estado do seu espírito unhas veces, e outras, de expor as tristezas alleas como se fosen suas. Afirma que non é a sua unha poesía transcendente porque é muller, e as mulleres somente fan poesía de imaxinación e de sentimento. O duro traballo da meditación está reservado para os homes. Di Rosalía que nunca tentou pasar dos límites da "simples poesía" que nunha expresión feliz encontra "aquelha cousa sen nome" que traspasa as nosas carnes e fai-nos estremecer.

Está expoñendo unha división da sua poética en *Follas Novas*. Por un lado clasifica a obra como poesía subxectiva na que o principal é o "eu lírico", obxecto do poema, e por outro lado Rosalía considera que a poesía determina-se polas circunstancias que rodean ao poeta nun tempo determinado. Non participa da idea de "arte pola arte" xa que, para ela, a sociedade, o tempo e as circunstancias determinan a obra poética.

Divide así o seu libro en lírica subxectiva e poesía social xa que toma conciencia dunha situación social triste que asume como sua, porque o poeta, segundo ela, non pode ser alleo ao seu tempo, nem prescindir do meio no que vive, nem deixar de reproducir a queixa das xentes. Afirma ignorar o que no libro haxa dos propios pesares ou dos alleos pois asume como seus os pesares dos outros.

Rosalía fai neste prólogo unha reflexión teórico-literaria na que trata o tema da finalidade ou da non finalidade da obra poética e afirma a finalidade da mesma ao plasmar a realidade concreta. No libro fará unha poesía esencialmente romántica, no subxectivismo e na imaxinación, e tamén, unha poesía social de crítica e de protesta. O "desterro" conformará a obra *Follas Novas* cunha serie de temas sociais, subxectivos e morais cheos de pensamento elexíaco, pasando o "eu" lírico no pensamento elexíaco das situacións alleas ás propias nunha mistura confusa.

A poesía transcendente, segundo Rosalía, está limitada ao grande talento do home.

E esta unha afirmación de Rosalía que vai entrar en contradición coa realidade da sua obra poética. A poesía clasificaria-se así en:

- poesía grave e transcendente, propia do home.
- "simples poesía" de imaxinación e sentimento, propia da muller.

Hai que dubidar do convencimento de Rosalía nestas afirmacións e pensar que a autora está xogando co leitor empregando a ironia porque Rosalía en *Follas Novas* vai protestar pola situación social da muller culpando moitas veces disto ao home. En modo algúin considera que a muller sexa inferior e isto xa se ve no prólogo cando di: "No campo compartindo mitade por mitade cos seus homes as rudas faenas; na casa, soportando valerosamente as ansias da maternidade, os traballos domésticos e as arideces da probeza".

Hai unha contradición nas afirmacións de Rosalía. Por un lado fai unha división da poesía segundo o autor sexa home ou muller, en "Poesía grave e transcendente" e "simples poesía", respectivamente. A "simples poesía" sería o resultado da imaxinación e o sentimento. Parece que Rosalía desterra da poesía transcendente a imaxinación e o sentimento. Por outro lado, fala da muller como un ser discriminado en relación ao home e con capacidade igual ou superior a este con "tal capacidade de sentimentos... que viven e morren levando a cabo feitos maravillosos por sempre ignorados".

A primeira impresión que temos ao ler o prólogo é ambivalente ou contraditoria na idea da muller pois Rosalía parte da inferioridade da muller para facer poesía, e, más adiante, afirma a igualdade ou superioridade en relación ao home. Está utilizando a ironia que chamaremos "ironia de maneira" afirmando unha cousa coa que non está de acordo, tratando baixo unha postura de finxido conformismo de enganar ao leitor, facendo que este estableza un sistema da inferioridade da muller, que más adiante lle fai romper xa que non hai tal inferioridade, ao que chega o leitor polos datos contradictórios das afirmacións, que fan que chegue a un novo e verdadeiro significado.

A ironia aparece como un xogo co leitor xa que este ha de encontrar o verdadeiro significado do poeta. Ao mesmo tempo a ironia está usada por Rosalía como unha forma de crítica da situación da muller e da idea da inferioridade desta. Mediante esta ironia que chamaremos "ironia de maneira", quizais Rosalía está representando o proceso de ilusión/desilusión que ela mesma, como muller, experimentou na sua vida, pois, como veremos, vida e obra están intimamente unidas en Rosalía. O descubrimento da ironia na obra e na preceptiva de Rosalía leva-nos a afirmar que o leitor terá que ler máis dunha vez moitos poemas para non ser enganado.

Di Rosalía no prólogo, definindo a sua poesía, que é "aquelha cousa sen nome que traspasa as nosas carnes e fai-nos estremecer". Está facendo referencia con estas palabras a dous aspectos fundamentais da sua poética:

- 1) A insuficiencia da linguaxe para expresar as suas ideas e sentimentos.
- 2) O suxerir e non dicer, característica esencial de Rosalía.

O libro de *Follas Novas* "Vaguedás" é unha obra poética na que a autora, o mesmo que fixo no prólogo de *Follas Novas*, reflexiona sobre a poesía e o poeta e isto fai do libro unha preceptiva ou arte poética pola que podemos clasificar a Rosalía dentro da modernidade ao tomar como obxecto da obra poética a poesía, a linguaxe e o poeta.

Daquelas que cantan as pombas i as frores,
todos din que teñen alma de muller,
pois eu que nas canto, Virxe da Paloma
¡ai!, ¿de que a terei?.

A autora rompe aqui de novo o sistema que establecera no prólogo da inferioridade da muller. Esta pregunta que Rosalía faí é claramente irónica, a ela terán que responder os que afirman a inferioridade da muller e a clasificación da poesía segundo o autor sexa home ou muller. Non é que Rosalía se considere un ser distinto, o que ela quere e afirma a igualdade da muller e a sua capacidade para facer calquer tipo de poesía, igual que o home. Rosalía, tomado unha postura de conformismo nun primeiro momento, en canto á inferioridade da muller como poeta, critica esta idea xa na primeira composición de "Vaguedás", e demostrará que esa idea é falsa, cunha obra chea de poesía profunda, transcendente e reivindicativa que non encaixa coa idea que teñen moitos do que debe ser a muller-poeta. Parte dun "estar de acordo" e a conclusión é totalmente distinta do que debería ser pois con *Follas Novas* discrepa da idea que teñen algúns do que ten que ser a poesía que pode facer unha muller. O leitor ten que romper o sistema que a mesma Rosalía lle fixo establecer mediante a ironia.

En "Vaguedás" Rosalía reflexiona sobre o seu traballo como poeta e sobre o fin da poesía:

Eu direivos tan só que os meus cantares
así sán en confuso da alma miña,
como sai das profundas carballeiras
ao comenzar do dia,
romor que non se sabe
si é rebuldar das brisas,
si son beixos das frores...

Manifesta Rosalía nesta composición que a sua poesía é plurisignificativa e ambígua e, ao final, a posibilidade de que sexa a sua unha poesía transcendente ou polo menos en busca da transcendéncia:

si agrestes, misteriosas armonias
que neste mundo triste
o camiño do ceu buscan perdidas.

A ambigüidade, figura constante na poética de *Follas Novas*, nace por dous motivos: porque o poeta non é capaz de definir a sua poesía e porque tampouco pode explicar o que lle pasa en canto persoal, así di nunha composición: / "¿Que pasa ao redor de min? / ¿Que me pasa que eu non sei? /". As ideas, pensamentos e sentimientos de Rosalía, segundo ela mesma manifesta nun poema de Vaguedás, son antitéticos, claros unhas veces, escuros outras. Sentimentos e ideas nunha ensamblaxe perfeita entre o mundo subxectivo e a realidade natural como se ve neste poema de "Vaguedás":

Tal como as nubes
que impele o vento,

i agora asombran, i agora alegran
 os espasos inmensos do ceo,
 asi as ideas
 loucas que eu teño...

Na composición *¡Follas Novas!* manifesta Rosalía a dimensión triste da sua poesía. En “Vaguedás” está presente unha bipolarización de ideas e sentimentos alegres e tristes ainda que domina no conxunto de toda a obra *Follas Novas* a dimensión triste. As bipolarizacions axudan a que a obra resulte máis ambíguia.

En “Vaguedás” como en boa parte da poesía de *Follas Novas* Rosalía manexa unha técnica irónica básica en canto á forma, que chamaremos “despotenciación, consistente en dous elementos, un de signo positivo e outro de signo negativo que despotencia ao primeiro negando-o ou entrando en contradición con el. O que pretende Rosalía coa despotenciación é manifestar ao leitor un sentimento de impoténcia: /“agora asombran, / agora acraran / o fondo sen fondo do meu pensamento”/.

Impoténcia para coñecer-se a si mesma ou impoténcia para definir os seus versos cando di nun poema de Vaguedás: / “Diredes destes versos, i é verdade, / que tén estrana insólita armonía, / que neles as ideas *brilan pálidas* / ”.

Mediante esta despotenciación do “brillar pálido” das ideas, Rosalía manifesta como é a sua poesía: unha poesía de suxerir e non dicer na que se manifesta como poeta excepcional. En “Vaguedás”, concebida como arte poética, Rosalía parte dunha atitude inicial reflexiva e irónica na que explica en que consiste o seu proceso poético. As ideas van brillar mais pálidas. Isto é, Rosalía, parte dunha postura poética consistente en, tomado como base unha realidade, un sentimento ou unha vivéncia, suxerir e non dicer, como un finxidor. *Follas Novas* difícilmente deixa ver aquilo que tal vez foi porque Rosalía compón a obra segundo a perceptiva que expón en “Vaguedás” xogando coa ironía e coa figura da “auséncia”. Auséncia é o que queda despois da leitura de moitos poemas, provocada por o poeta non querer ou non poder dicer. Rosalía é totalmente consciente deste procedimento pois ela mesma o expón en “Vaguedás”. A poesía está xa xustificada pois o poeta non ten que contar un feito da sua vida para facer poesía. O que queda despois da leitura dos poemas é un sentimento da “auséncia” pero isto é o procedimento básico do poeta. A sensación do leitor é que está nese abismo existente entre a palabra e a realidade buscando algo, mais esta será tamén unha sensación que experimentará Rosalía e que expresará no poema de “Vaguedás” “¡Silencio!”. Rosalía nese comunicar un sentimento, ainda que non o feito que o provoca, é un poeta extraordinario ao facer que o leitor entenda e identifique como seus uns sentimientos provocados por “algo” que ignora.

Curros a través da sua obra poética parece ter moi clara a misión do poeta: cantar a liberdade e loitar contra a inxusticia. En varios poemas fala da sua actividade de poeta e do fin da poesía, como o facía Rosalía. O enfrentar-se coa sua propia obra e o facer da poesía o obxecto do poema fai que consideremos a Curros o mesmo que a Rosalía dentro da modernidade.

“Crebar as liras” é un poema que resume boa parte da poética de Curros. A

poesía é para el compromiso e ataque ásinxustícias. Efectivamente, a maior parte da poesía de Curros responde a estas liñas, mais non toda a poesía de Curros é poesía social de crítica e de protesta xa que ten tamén poemas intimistas con retallos autobiográficos e poemas populares seguindo a liña tradicional, como tamén os ten Rosalía.

Curros define a sua poesía de dura e combativa cunha estrofa: / “Que non de Tirteo na lira, / A estrofa enérxica e fera / Da libertá depredia /”, que aprendeu no mar do Orzán para cantar a liberdade.

O mesmo que afirmaba Rosalía, o tempo e as circunstancias determinan ao poeta e condicionan un determinado tipo de poesía:

E do tempo acordándome en que vivo,
vendo como se acaba o noso xenio,
como desaparece a nosa raza
baixo unha codia de ferruxo e esterco,
cantei... i a estrofa do meu canto, acesa...

Curros é consciente de que a sua maneira de facer poesía non é entendida por algúns e que non interesa a moitos:

Pronto calei... Cantara a liberdade,
o traballo, o deber... ¡Non me entenderon
e a pedradas botáronme do adro,
e dende entón da patria ando extranxeiro!.

Expón a sua tristeza acusando a Galiza de que os seus artistas teñan que emigrar e chega ao ataque durísimo:

¡Toca, miniño, toca!, dixen índome:
¡Como eu poida, tamén douche por certo
que lle hei tocar o lombo a esa madrasta
que ispe seus fillos pra vestir seus xenros.

O poeta coa sua idea de poesía choca contra o mundo, o “eu” lírico entra en conflito co mundo e coa realidade e collerá o desterro antes de renunciar ás suas ideas.

Curros como Rosalía afirma a finalidade da obra poética. O poeta expón na sua obra un pensamento sociopolítico progresista e tamén fai unha poesía de reflexión moral cando trata a idea de liberdade, e unha poesía intimista e autobiográfica.

Curros, como Rosalía, é demasiado modesto ao falar da sua actividade de poeta. El non se considera un bon poeta para cantar a primavera:

¡Ai, estación florida,
gallarda Primaveira,
quen pra botarche copras
tivera o que non ten!...

Curros non pode cantar á primavera porque non se considera un bon poeta. El só pode cantar pola liberdade e a xusticia porque o tempo é un tempo de inxusticia. A poesía está condicionada polo tempo en que o poeta vive:

Eu sonvos o probe
do pobo galego:
pra min non hai maio,
¡pra min sempre é inverno!.

Sempre que Curros fala nos seus versos da poesía define-a como unha loita para vencer as inxusticias e para que o mundo sexa o que debe ser. Poesía comprometida coa realidade e co tempo. Curros non se define como un bon poeta porque está antes o compromiso que a arte para el:

Se eu soupera cantar, decime agora:
se eu soupera cantar, ¿pasárame esto?
Ignorante da cencia de Talia
E inda más ignorante da de Orfeo.

Curros sente-se como un incomprendido. O saber cantar para el, ou ben é, non facer poesía comprometida, ou ben, saber facé-la ocultamente, isto é, usando a ambigüidade. Na poesía crítica, isto é o que diferencia a Curros de Rosalía. Rosalía, salvo unhas poucas veces que fai un ataque claro e aberto, usa a ambigüidade e a ironía para criticar e chega a utilizar a técnica irónica do desdobramento para atribuir a outras persoas o que ela mesma pensa. A crítica en Curros é aberta e clara sempre sen recurrir a ningún procedimento retórico para oculta-la.

Nun poema Curros expón outra concepción da poesía que non se contradi coa concepción anterior: a poesía como un arma que minora o sentimento:

Nin sei tocar nin sei cantar. Un dia
certo fogo sentido de min dentro,
de apagalo tratei cantando, porque
disque o canto minora o sentimento.

E esta outra concepción da poesía que ten Curros. Concepción utilitaria, a poesía usada como maneira de vivir e como algo que fai más levadeiros os sentimentos. Curros, como Rosalía, fala nos seus verbos dunha tristeza e dunha profunda dor das que non coñece a causa: / "Co fol ás costas dos meus fondos dores / dores sin causa mais tamén sin termino" /.

Curros expón claramente duas concepcións distintas da poesía que se complementan entre si:

- 1) A poesía como compromiso coa realidade social e como instrumento para acabar coas inxusticias.
- 2) A poesía como arma que minora o proprio sentimento.

As preceptivas poéticas expostas por Curros e Rosalía, que a simples vista poden parecer distintas, coinciden na sua maior parte. Rosalía clasificaba a sua poesía en "poesía subxectiva" na que expresaba os seus sentimentos, e unha parte da poesía de Curros ten tamén por obxecto do poema o "eu" e os sentimentos deste. Como podemos ver en *Ben chegado, ¡Ai!, Na morte de miña nai, Tempro deserto*, en Curros está clara a autobiografía, non esconde nada. Rosalía poucas veces fala de feitos da sua vida

porque a atitude poética é distinta á de Curros: suxerir e non dicer. Rosalía divide tamén a sua poesía en poesía obxectiva e social, poesía de compromiso cos "outros", no que coincide con Curros, e ademais, os dous farán poesía costumista seguindo a tradición.

Ao analizar *Follas Novas* encontramos un apartado, o libro *Vaguedás*, que diferencia a Rosalía de Curros. Neste libro Rosalía fai unha espécie de "poesía pura" chegando a cuestionar a importancia da linguaxe e a relación entre a idea e a palabra como podemos ver no poema *¡Silencio!*. Neste poema Rosalía busca formas puras para expresar a sua actividade espiritual mais tropeza con que entre a idea e a forma ou palabra, hai un abismo insalvábel. "*Vaguedás*", como arte poética, é a reflexión consciente de Rosalía sobre o seu traballo de poeta, e, ademais, algo aparte, un "corpus" de poesía esencial e autónoma que busca expresar a esencia da realidade. Neste desexo de expresar a esencia da realidade Rosalía vai tropezar coa insuficiencia da linguaxe. O poema "*¡Silencio!*" é unha negación do acto da escritura e ao mesmo tempo unha constante recriación baseada nesa negación. A experiencia poética para ela nace dun "non dicer" mais tamén dun "non ser capaz de dicer", isto pola insuficiencia da linguaxe. Rosalía busca un significante, unha forma, e isto é o que a fai entrar na modernidade e o que a distancia de Curros. Podemos considerar a Curros e Rosalía como dous poetas que entran de cheo na modernidade porque se enfrentan coa sua propia actividade como poetas, mais, ainda que Curros canta, como más tarde o farán os futuristas, o mundo mecanicista, Rosalía vai más alá ao enfrentarse co problema da busca dunha forma.

Os dous coinciden en facer unha poesía comprometida coa realidade galega. A crítica é forte e clara en Curros como tamén o é, en moitas ocasións en Rosalía, vemos o poema "*A xusticia pola man*". Outras veces, a crítica de Rosalía, parte da sua concepción poética, evidente sobre todo na poesía subxectiva, de "suxerir" e non atacar abertamente, ou retomando a técnica irónica, ben mediante a ironia de maneira, ben mediante o desdobramento consistente en poñer a crítica na boca de outras personaxes. A poesía comprometida en Rosalía é tan crítica como a de Curros, o que os diferencia é os distintos procedimentos poéticos utilizados, que fan que a crítica sexa aberta e clara en Curros mentres que en Rosalía aparece moitas veces baixo unha capa de irónico conformismo ou de distanciamento a terceiras persoas.

Coincidem tamén na concepción do tempo na sua obra poética, cun pasado alegre e un presente triste en Rosalía, e cun tempo optimista en Curros no que o "eu" lírico sente-se con forzas para acabar coas inxusticias, mais o paso do tempo, coas proprias desgracias, e o contraste entre o mundo que é i o que Curros pensa que debería ser, fan que chegue á desilusión e á tristeza.

O desterro conforma unha parte da obra lírica dos dous poetas e enche a obra dos dous de pensamento elexíaco.

Hai un símbolo de pedra que aparece nos dous intimamente unido á idea do tempo: a catedral e o mosteiro. O mosteiro é o símbolo dunha época inxusta que se mantén, para Curros, que o califica de "hidrópico a negro". A catedral é para Rosa-

lia a testemuña do tempo pasado e feliz: /“Saberán eles que son a mesma / daqueles tempos?”/.

Curros lamenta-se polo esquecimento en que a xente ten a Rosalía pois está preocupado pola non pervivéncia do poeta na mente da xente: /“Quen sabe si, deste recinto santo, / non quedará mañá pedra con pedra”/. Rosalía quere pervivir e sente envexa da catedral porque esta si pervivirá:

I as pedras quedan..., e cando eu morra,
ti, catedral,
ti, parda mole, pesada e triste,
cando eu non sea, ti inda serás.

Os dous intentan pervivir e fan-no a través das suas obras.

Rosalía e Curros coinciden tamén en ter unha concepción da vida bastante negativa. A vida para Rosalía é “unha noite de penas”: /“Que a noite das penas / me envolve loitosa”/.

Curros di: /“Abrin os ollos, triste noite escura / cubriume enloitecida/ . Para Curros o atributo da noite é a escuridade, que el teme e que se contrapón á idea da luz e do progreso, noutro nivel. Para Rosalía, a luz é tan negativa como a escuridade, xa que, o atributo da noite é a pena, e a noite é todo, luz e escuridade.

Podíamos falar de temas e subtemas que coinciden nos dous poetas mais isto levaria-nos a estender-nos demasiado. Sí, queremos insistir no recurso da ironía. A ironía é un procedimiento que está presente na obra *Follas Novas* xa a partir do prólogo e que conformará a obra enteira. O captar estas características irónicas é fundamental para a comprensión correcta da mensaxe poética. Mediante a atitude irónica Rosalía establece un sistema que logo o leitor ten que romper máis dunha vez. Chega a ser isto un xogo co leitor no que Rosalía representa o papel de EIRON da Comédia Grega ao aparentar ser menos lista do que en realidade era, e o leitor sería o ALAZON.

A ironía de Curros non é esencial para a comprensión da mensaxe poética. Utiliza este procedimiento en varias composicións entre as que destaca o poema “No convento”. O poeta presenta nesta composición unha contraposición entre a idea de Deus que a Igrexa e a idea do Demo, escollendo Curros ir-se co demo pois este é presentado pola igrexa como un desgraciado. A contraposición é entre a realidade que nos presentan e o deber ser, que constantemente aparece na poética de Curros. O poeta manifesta unha idea de Deus humanizado co que el mesmo pode xogar a nenoxo pícaro: /“O Padre Eterno miro, fusco, austero / está serio comigo porque un dia / chameille vello nunha poesía / Pero o rapaz ben sabe que lle quero /”.

Rosalía e Curros coinciden en ter unha “ironía metafísica” xeral na obra poética dos dous, ao tratar as contradiccións da realidade humana. Nace esta ironía do contraste entre o que o “eu” espera da vida e o que de verdade recolle desta. O resultado é a profunda tristeza do “eu”, que buscando un significado chega a ver a falta de todo significado, mais a busca continua nos dous ainda que con menos forza. O sentimento final é de impoténcia.